

Київський університет імені Бориса Грінченка

МУХІНА ЛЮДМИЛА МИХАЙЛІВНА

УДК 159.964.21:378

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ
КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Миколаївському національному університеті імені В. О. Сухомлинського.

Науковий керівник:

доктор психологічних наук, доцент
Савенкова Ірина Іванівна,
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського,
завідувач кафедри психології.

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор
Томчук Михайло Іванович,
Комунальний вищий навчальний заклад
«Вінницька академія неперервної освіти»,
професор кафедри психології;

кандидат психологічних наук, доцент
Котлова Людмила Олександрівна,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
доцент кафедри психології розвитку та
консультування.

Захист відбудеться 28 травня 2019 року о 10:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.133.04 у Київському університеті імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті www.kubg.edu.ua та в бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою: 04212, м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 13-Б.

Автореферат розісланий «26» квітня 2019 року.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

Л. І. Подшивайлова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується перетвореннями та нестабільністю. Новоутворення та протиріччя, які виникають у суспільстві, дедалі частіше призводять до конфліктів у різноманітних сферах життєдіяльності, зокрема освітянської. Нинішній етап розвитку нашої держави спричиняє зростання конкуренції на ринку праці, підвищення рівня соціальних стресів та конфліктів. Результатом такого розвитку суспільства є зростання вимог до здатності особистості протистояти та керувати конфліктами. Цей стан справ вимагає від сучасного фахівця професійної та конфліктологічної компетентності. У процесі підготовки майбутніх учителів важливим завданням постає формування компетентного фахівця, здатного розуміти себе та інших, керувати та попереджувати конфлікти. Все частіше у закладах освіти гостро постає проблема агресії, булінгу, мобінгу, емоційного та професійного вигорання. Усе це є наслідками несформованої конфліктологічної компетентності особистості, що призводять до виникнення конфліктів, психоемоційного перевантаження, психосоматичних розладів та унеможливають ефективне виконання професійних функцій. Саме тому, питання розвитку конфліктологічної компетентності учителя набуває надзвичайної актуальності.

Означена проблема відображена у програмних документах України, зокрема у: Законах України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу» (2018), «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014); Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013); Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року; Концептуальних засадах реформування середньої школи «Концепція нової української школи» (2016); Рекомендації європейського парламенту та ради європейського союзу «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» (2006).

Аналіз наукових досліджень з проблематики конфліктологічної компетентності доводить, що дане явище є багатовимірним феноменом. Конфліктологічна компетентність є: структурним компонентом комунікативної компетентності (А. В. Дорохова, Л. О. Петровська, Б. І. Хасан та ін.), сукупністю якостей особистості, що забезпечують успішне виконання професійних функцій (Н. В. Кузьміна, О. В. Овчарук, І. І. Савенкова, В. А. Семиченко, М. І. Томчук та ін.), складовою соціально-психологічної компетентності особистості (А. Я. Анцупов, А. І. Шипілов та ін.), складовою професійної компетентності (Г. С. Бережна, Е. Н. Богданов, В. Г. Зазикін, О. С. Климентьева, Є. А. Климов, С. В. Романов та ін.), умовою успішної адаптації на майбутньому робочому місці (М. І. Христюк), спеціальною компетентністю (Л. М. Цой), складовою конфліктологічної культури майбутнього фахівця соціономічної сфери (Т. Р. Браніцька), засобом засвоєння позиції співробітництва у процесі взаємодії «учитель-учні»

(С. Б. Плахотна), показником рефлексивно-поведінкового компоненту педагогічної толерантності майбутніх учителів (Ю. О. Гордієнко), умінням конструктивного розв'язку конфліктів (М. О. Медвідь, С. М. Кондратюк та ін.), чинником особистісного розвитку студентів (Л. О. Котлова).

Проблема розвитку конфліктологічної компетентності людини, а у першу чергу фахівців соціономічних професій, до яких належить професія учителя, має тісний зв'язок з проблемою розвитку емоційного інтелекту та асертивної поведінки особистості.

Вирішення окресленої проблеми сприятиме подоланню протиріч та суперечностей між: посиленням інформаційним та емоційним навантаженням, що висуває до молодого фахівця викладацька діяльність; специфікою діяльності, що передбачає взаємодію з великою кількістю різних особистостей, кожна з яких має власні психологічні особливості, що спричинює необхідність розвинутого вміння безконфліктного педагогічного спілкування та відсутністю технологій, спеціальних програм розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів під час навчання; несформованістю сукупності якостей, які забезпечують здатність конструктивної педагогічної взаємодії та нагальністю потреби вирішення конфліктів різного типу.

Аналіз теоретико-методологічних джерел з досліджуваної проблеми виявив її недостатню вивченість у сучасній психолого-педагогічній науці, а також відсутність єдиної концепції щодо розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів. Проблема психологічних особливостей розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів залишилась поза увагою психологічних досліджень.

Важливого теоретичного та емпіричного значення набуває поглиблене вивчення сутності та структури конфліктологічної компетентності учителів, обґрунтування критеріїв, показників, рівнів та особливостей розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів. Вищезазначені аспекти зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Психологічні особливості розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано у межах теми науково-дослідної роботи Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського та згідно з тематикою кафедри психології: «Концептуальні засади розвитку особистості» (державний реєстраційний номер 0112U005123); «Психолого-педагогічні засади становлення професійної суб'єктності» (державний реєстраційний номер 0115U001209); «Хронопсихологічне прогнозування особливостей розвитку та психосоматичного стану осіб з особливими потребами» (державний реєстраційний номер 0116U005588). Тему дисертації затверджено вченою радою Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (протокол № 12 від 30 квітня 2015 року) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з

педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 8 від 15 грудня 2015 року).

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати й емпірично дослідити психологічні особливості розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів.

Відповідно до мети сформульовано наступні **завдання дослідження:**

1. Здійснити теоретичний аналіз досліджень проблеми конфліктологічної компетентності учителів.

2. Емпірично дослідити зміст, структурні компоненти, критерії та рівні сформованості конфліктологічної компетентності майбутніх учителів.

3. Експериментально вивчити психологічні особливості розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів.

4. Розробити й апробувати модель та програму розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів.

Об'єкт дослідження: конфліктологічна компетентність майбутніх учителів.

Предмет дослідження: психологічні особливості розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали наукові ідеї професійного розвитку та готовності до професійної діяльності (В. В. Рибаківа, В. А. Семиченко, О. П. Сергєєнкова, М. І. Томчук та ін.); результати дослідження психічного здоров'я як інтегрованої характеристики особистості (І. І. Савєнкова); положення особистісно-орієнтованого підходу до проблеми становлення та розвитку особистості (М. Й. Боришевський); аспекти розвитку потенціалу особистості студентів в умовах освітнього середовища вищого навчального закладу (Н. К. Лебідь, В. Р. Міляєва та ін.); обґрунтування необхідності психологічного супроводу професійного навчання для забезпечення формування психологічної готовності до професійної діяльності (О. В. Савицька); особливості проблеми професійного вигорання (В. В. Бойко, Н. Є. Водоп'янова, Л. М. Карамушка та ін.); дослідження становлення асертивності студентів як чинник попередження професійного вигорання у майбутніх фахівців (Г. К. Радчук, К. І. Воробьова та ін.); концептуальні засади емоційного інтелекту як важливого чинника професійного становлення фахівців соціономічних професій (Ю. В. Бреус, В. В. Зарицька, І. М. Матійків); вчення про професійну підготовку майбутніх фахівців соціономічної сфери (Л. В. Долинська, В. Г. Панок, Н. І. Пов'якель, Н. В. Чепелева та ін.); розгляд освітнього середовища як засобу набуття різноманітних компетентностей фахівцями (І. В. Захарова, Н. В. Морзе, В. А. Ясвін та ін.), формування конфліктологічної компетентності студентів як чинника їх особистісного розвитку (Л. О. Котлова), положення андрагогічного (С. Г. Вершловський, М. Ноулс, Ф. Пегглер, А. В. Даринський та ін.) та системного (А. Я. Анцупов, Л. О. Петровська та ін.) підходів до професійної підготовки майбутніх учителів.

Для реалізації окреслених завдань використано комплекс **методів**: *теоретичні* – аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація теоретичних і експериментальних даних, метод структурування та моделювання для уточнення сутності базових понять та визначення психологічних засад розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів; *емпіричні* – констатувальний експеримент (спостереження, опитування, (інтерв'ю, бесіда), комплекс тестових діагностичних методик, аналіз результатів діяльності) для вивчення психологічних особливостей розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів; *формульальний експеримент* для апробації програми розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів; *методи статистичної обробки даних* – непараметричний χ^2 -критерій Пірсона для встановлення статистичної значущості та достовірності даних, *f*-критерій кутового перетворення Фішера для виявлення зрушень у групах досліджуваних після проведеного формульального експерименту. Обробка виконана за допомогою комп'ютерного пакету статистичних програм SPSS – версія 17.0.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилось упродовж 2016-2018 рр. в умовах навчального процесу на базі Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Респондентами дослідження стали 120 осіб освітнього ступеня «магістр» V та VI курсів денної та заочної форми навчання за спеціальностями: «Психологія», «Спеціальна освіта», «Середня освіта (Музичне мистецтво)», «Соціальна робота», «Соціальна педагогіка», «Історія», «Початкова освіта», «Дошкільна освіта», «Українська мова і література», «Середня освіта (Англійська мова та література)», «Середня освіта (Фізична культура)», «Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)».

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що: *вперше* з позицій системного та андрагогічного підходів визначено психологічні особливості конфліктологічної компетентності майбутніх учителів (гнучкість спілкування, розвинений емоційний інтелект, позитивна активна життєва позиція, комунікативна толерантність, ініціативність у переосмисленні попереднього досвіду та здатність до засвоєння нових знань, мотивація досягнення конструктивних рішень); встановлено взаємозв'язок конфліктологічної компетентності з емоційним інтелектом та асертивною поведінкою; представлено модель конфліктологічної компетентності майбутнього учителя, що враховує положення системного та андрагогічного підходів та включає теоретико-методологічний, процесуальний, результативний блоки і відображає цілісний процес розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів; *поглиблено та розширено* наукові уявлення про сутність і структуру, критерії та показники сформованості конфліктологічної компетентності майбутнього учителя; *доповнено й уточнено* теоретичні уявлення педагогічної та вікової психології щодо взаємодії усіх суб'єктів освітнього середовища; *дістали подальшого*

розвитку уявлення про засоби, форми і методи розвитку конфліктологічної компетентності майбутнього учителя.

Практичне значення роботи полягає в розробці та апробації програми розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів, що може бути застосована у закладах вищої освіти з метою забезпечення розвитку професійно важливих якостей майбутніх учителів. Запропонована програма розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів сприяє забезпеченню психологічного супроводу професійного становлення майбутніх фахівців соціономічної сфери, оптимізує процеси самозбереження особистості, може бути використана як основа для розробки програм самовдосконалення молодих учителів. Матеріали дисертаційної роботи можуть бути використані у практиці підготовки майбутніх учителів у процесі навчально-фахової підготовки у закладах вищої освіти третього та четвертого рівнів акредитації, у системі перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Результати дисертаційного дослідження **впроваджено** в освітній процес Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (довідка № 01-12/25/68 від 21 січня 2019 р.); Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (акт № 0501-15 від 24 січня 2019 р.); Національного університету кораблебудування імені Адмірала Макарова (акт № 66-10/938 від 06 березня 2019 р.); Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (акт № 698/13-13 від 19 квітня 2019 р.); Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (акт № 48/19 від 22 квітня 2019 р.).

Особистий внесок здобувача у працях, написаних у співавторстві, полягає у дослідженні підходів до формування конфліктологічної компетентності майбутніх учителів та представленні особливостей конфліктологічної взаємодії осіб з особливими потребами.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та практичні результати дослідження представлено в доповідях на науково-теоретичних і науково-практичних конференціях: «Моделювання і проектування особистості студента» (Миколаїв, 30 вересня – 2 жовтня 2014 року); «Наука. Студенство. Сучасність. (Формування компетенцій майбутнього фахівця як умова його професійної успішності та особистісного розвитку)» (Миколаїв, 21-22 травня 2015 року); «Вища школа і ринок праці: інтеграція, модернізація, інтернаціоналізація» (Мукачево, 19-21 жовтня 2016 року); «Соціально-психологічні технології розвитку особистості» (Херсон, 20-21 квітня 2017 року); «Психологічна освіта в Україні: традиції, сучасність та перспективи» (Київ, 21-22 травня 2017 року); «Соціалізація особистості в умовах системних змін: теоретичні та прикладні проблеми» (Київ, 16 березня 2018 року); «Трансформаційні зміни особистості студентської молоді засобами професійної освіти» (Миколаїв, 17 квітня 2018 року); «Василь Сухомлинський – від пізнання дитини до створення освітньо-виховної системи» (Миколаїв, 22-24 листопада 2018 року).

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено в 11 наукових публікаціях (9 одноосібних і 2 у співавторстві), з яких 4 – у наукових фахових виданнях України у галузі психології, 1 – у періодичному науковому фаховому виданні, включеному до міжнародних наукометричних баз (Scopus), та 1 – у науковому фаховому виданні іноземної держави.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (229 найменувань, з них 24 іноземною мовою) і 6 додатків на 68 сторінках. Загальний обсяг роботи становить 259 сторінки. Основний зміст викладено на 153 сторінках. Дисертація містить 37 таблиць і 31 рисунок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито теоретичні та методологічні засади дослідження; висвітлено наукову новизну та практичне значення дисертаційної роботи; наведено відомості про впровадження й апробацію результатів дослідження, їх висвітлення в публікаціях; представлено дані щодо структури та обсягу дисертації.

У першому розділі «**Теоретичні основи дослідження явища конфліктологічної компетентності учителя**» висвітлено психологічні аспекти феномену конфліктологічної компетентності; визначено зміст та сутність понять «конфлікт», «освітнє середовище», «педагогічний конфлікт», «емоційний інтелект», «асертивна поведінка»; розроблено модель конфліктологічної компетентності; обґрунтовано залежність розвитку конфліктологічної компетентності від розвитку емоційного інтелекту та асертивної поведінки; визначено психологічні особливості, критерії та показники сформованості конфліктологічної компетентності майбутніх учителів.

Вченими конфлікт розуміється як невід'ємна частина та об'єктивне явище міжособистісної комунікації (К. Боулдінг, Г. Спенсер, Б. І. Хасан та ін.); як виявлення протиріч цінностей, інтересів, потреб, внутрішньоособистісних та міжособистісних суперечностей, зіткнення позицій та амбіцій різних індивідів (І. А. Сорока); як відкрите протистояння між членами взаємодії, яке виникає внаслідок взаємодії взаємовиключних інтересів і позицій (В. В. Москаленко).

В останні роки «освітнє середовище» часто виступає об'єктом наукових досліджень. Під освітнім середовищем науковці розуміють систему впливів та умов формування особистості за заданим зразком, а також систему можливостей для її розвитку, що міститься в оточенні (В. А. Ясвін); сукупність установлених в освітньому процесі умов, факторів, міжособистісних відносин, які впливають на формування особистості (А. О. Веряев, І. К. Шалаєв та ін.).

Соціальний компонент освітнього середовища (І. М. Габа) представлений педагогічними конфліктами. Педагогічний конфлікт є формою прояву загострення суб'єк-суб'єктних протиріч, що виникають у результаті професійної та міжособистісної взаємодії учасників навчально-виховного процесу та створює негативний емоційний фон спілкування (О. А. Єрмоєнко).

Специфіку педагогічних конфліктів у своїх дослідженнях І. А. Сорока вбачає у: жорсткій конкуренції; падінні престижу педагогічної професії у суспільстві; відмінності у соціальному статусі, життєвому досвіді учасників; високій емоційності та особистісній тривожності педагога (гіперболізація, драматизація подій); «педагогічному стереотипі».

Конфліктологічна компетентність учителя визнається як інтегративне поняття: компонент професійної компетентності педагога та вид спеціальної компетентності (Г. С. Бережна); як здатність суб'єкта освітньої діяльності в ситуації реального конфлікту здійснювати діяльність, спрямовану на мінімізацію деструктивних наслідків (Л. М. Цой); як уміння утримувати протиріччя у продуктивній конфліктній формі, що сприяє їх вирішенню (І. Б. Хасан); як система наукових знань про конфлікт та вмінь управляти ними, що цілеспрямовано розвиваються у процесі спеціальної підготовки відповідно до ситуацій учбової та професійної взаємодії суб'єктів спілкування (О. І. Щербакова); як рівень розвитку обізнаності про діапазон можливих стратегій конфлікуючих сторін і вміння надати сприяння в реалізації конструктивної взаємодії в конкретній конфліктній ситуації (Л. О. Котлова); обізнаність та авторитетність щодо розв'язання конфліктів (В. Зігерт); як здатність розвивати та використовувати когнітивні, емоційні та поведінкові навички, які підвищують продуктивні наслідки конфлікту та одночасно знижують імовірність його ескалації чи деструктивних наслідків (К. Рунде та Т. Фланаган); як система наукових знань про конфлікт та вмінь керувати ними (О. С. Дзяна).

З точки зору професійної діяльності конфліктологічна компетентність вчителя визначається як здатність педагога використовувати спеціальні психологічні знання, уміння та навички поведіння у конфліктних ситуаціях і здатність до попередження цих ситуацій. Важливою особливістю формування конфліктологічної компетентності учителя є розвинений емоційний інтелект (D. Goleman, J. Mayer, P. Salovey, D. Caruso, Ю. В. Бреус В. Зарицька, Д. Люсін, Е. Носенко та ін.). Емоційний інтелект є здатністю особистості розуміти, пояснювати емоції (власні та оточуючих) та керувати ними для реалізації продуктивної діяльності. Не менш важливою для вчителя є й асертивна поведінка, яка є оптимальним варіантом спілкування учителя з учнями та сприяє формуванню учня як відповідальної, самостійної особистості, що здатна вирішувати проблемні ситуації (Т. О. Коробкова).

Психологічними особливостями конфліктологічної компетентності учителя виділено: гнучкість спілкування, розвинений емоційний інтелект, позитивну активну життєву позицію, комунікативну толерантність,

ініціативність у переосмисленні попереднього досвіду та здатність до засвоєння нових знань, мотивацію до досягнення конструктивних рішень.

На основі теоретичного вивчення феномену конфліктологічної компетентності учителя встановлено, що структурними компонентами конфліктологічної компетентності є: когнітивний (знання про конфлікт та шляхи його подолання); особистісний (цінності, інтереси, потреби, настанови); емоційно-мотиваційний (емоційний інтелект, мотиви поведінки); регулятивно-поведінковий (стиль поведінки у конфлікті, асертивна поведінка). Критеріями її сформованості виступають: комунікативно-організаційний, діяльнісний, суб'єктивно-особистісний, регулятивно-когнітивний (К. І. Зайцева). Кожен критерій визначається відповідними показниками.

У процесі міжособистісної взаємодії конфліктологічна компетентність учителя виконує наступні функції: мобілізаційну (здатність особистості розглядати конфлікт у якості невід'ємної складової нашого життя і не уникати конфліктної взаємодії), ціннісну (здатність особистості змінювати ставлення до конфлікту в умовах розширення контактів), інтегративну (визначення продуктивного характеру конфліктологічної компетентності), інформаційну (здатність особистості до неоднозначного трактування конфліктної взаємодії та бачення перспектив її вирішення), прогностичну (здатності особистості застосовувати різні техніки для мінімізації деструктивних форм конфлікту і переведення їх у позитивне русло), рефлексивну (здатність особистості до реконструкції ускладнень, що виникають, і визначення їх причин) та регулятивну (здатність особистості здійснювати діяльність посередника або медіатора).

Таким чином, конфліктологічна компетентність учителя є цілісною системою, що має свої структурні компоненти, які відповідають певним критеріям, і завдяки ним виконують визначені функції.

У другому розділі **«Емпіричне дослідження конфліктологічної компетентності майбутніх учителів»** розкрито методологічні засади та описано процедуру проведення експериментального дослідження, проінтепретовано результати констатувального етапу вивчення психологічних особливостей розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів та її зв'язку з емоційним інтелектом особистості і навичками асертивної поведінки у конфлікті.

Дослідницько-експериментальна робота проводилась упродовж 2016-2018 рр., основною метою на констатувальному етапі було дослідження психологічних особливостей та рівня сформованості конфліктологічної компетентності майбутніх учителів.

На цьому етапі дослідження було розроблено та застосовано опитувальник **«Що я знаю про конфліктологічну компетентність?»** для виявлення соціально-демографічних характеристик респондентів, з'ясування рівня знань респондентів щодо психології конфлікту, правил конструктивного спілкування, нормативних документів закладів освіти та

новітніх методів організації навчальної діяльності; для підтвердження результатів опитування, було організовано спостереження за поведінкою досліджуваних у процесі реалізації навчально-професійної діяльності; також було використано ряд психодіагностичних методик, зокрема: для вимірювання рівня емпатії та емоційної гнучкості у конфліктній ситуації – методику діагностики «перешкод» у встановленні емоційних контактів за В. В. Бойком; умінь організовувати роботу групи, здатність до відкритого спілкування, сформованості навичок конструктивного спілкування – методику діагностики перцептивно-інтерактивної компетентності за Н. П. Фетіскіним, методику дослідження домінуючої стратегії психологічного захисту в спілкуванні за В. В. Бойком, опитувальник комунікативної толерантності за В. В. Бойком; умінь конструктивного спілкування, зокрема навичок попередження виникнення конфліктів – методику «Оцінка стратегій поведінки в конфлікті» за Дж. Г. Скотт, методики самооцінки конфліктності № 1 та № 2 (практикум по конфліктології С. М. Ємельянова), опитувальник «Тактики поведінки в конфлікті», методику дослідження стилю поведінки в конфлікті К. Томаса (в адаптації Н. В. Гришиної).

У результаті проведення опитування з'ясувалося, що більшість респондентів (66,7 %) мають досить невиразні уявлення про конфліктні ситуації, шляхи їх попередження та подолання. Значна частина учасників дослідження (79,2 %) розуміють важливість розвитку конфліктологічної компетентності («здатності успішно вирішувати конфлікти») для успішної реалізації майбутньої професійної діяльності; 18,3 % – вважають, що здібності конфліктологічної компетентності не відіграють суттєвого значення під час здійснення викладацької діяльності і більш важливим є глибокі предметні знання та вміння їх передати; 2,5 % респондентів не змогли визначитися. Респонденти констатували, що відсутність конфліктних ситуацій навпаки може бути свідченням не стільки гармонійних міжособистісних стосунків, скільки відсутністю останніх, коли «людина не має мотивації спілкуватися з іншими», їй «нецікаво, що відбувається навколо неї». Тобто, людина, «у житті якої не виникають конфліктні ситуації», просто «байдужа до інших».

За результатами психологічної діагностики було встановлено, що 85,9 % досліджуваних мають середній рівень комунікативної толерантності, яка проявляється у терпимості до точки зору опонента. Проте, вони потребують розвитку окремих теоретичних знань та практичних навичок продуктивного та безконфліктного спілкування, рефлексивних та емпатичних умінь.

Серед опитаних респондентів не виявлено таких, які б не мали «перешкод» у встановленні емоційних контактів. Такий результат є передбачуваним. Адже не існує людей, які спроможні знаходити спільну мову з усіма оточуючими. Це пояснюється їх індивідуально-психологічними особливостями, рисами характеру тощо. Серед найбільш виражених

«перешкод» у встановленні емоційних контактів виявилися: неадекватний прояв емоцій; невміння дозувати та керувати емоціями; негнучкість, нерозвиненість, невиразність емоцій; небажання зближуватися з людьми на емоційній основі

Агресія як домінуюча стратегія психологічного захисту суб'єктивної реальності особистості переважає у 40,8 % респондентів. Така поведінка є наслідком ускладнень у ставленні до оточуючих людей, які призводять до некоректної поведінки з ними.

Загальний показник конфліктності особистості у респондентів виявився невисоким (45,8 % – низький рівень, 51,7 % – середній рівень, 2,5 % – високий). Це свідчить про те, що учасники дослідження характеризуються досить тактовним ставленням до людей. У взаємодії з іншими людьми вони можуть поводитися досить відсторонено та інколи навіть ізольовано. У конфліктній ситуації зовнішні фактори відіграють дуже важливу роль для них. Тому їх конфліктність можна вважати ситуативною.

З'ясовано, що респонденти найчастіше використовують наполегливість (38,3 %) у якості провідної стратегії поведінки у конфлікті. Проте, найкраще себе почувають, використовуючи стратегію уникнення конфлікту (40 %), а найменший показник комфорту зафіксований за стратегіями компромісу (11,7 %) та співробітництва (8,3 %). Такі результати дослідження свідчать про те, що серед учасників дослідження найбільш вираженими виявилися індивідуалістичні стратегії поведінки у конфлікті (направленість витратити психічну енергію задля досягнення власних цілей, або не використовувати її взагалі та уникати конфліктної взаємодії), а стратегії, спрямовані на соціальну взаємодію (витрата психічної енергії для досягнення спільних цілей та задоволення інтересів усіх учасників комунікативної взаємодії) виражені менш помітно. Такий результат є досить непередбачуваним та неприйнятним для осіб, що вивчають конфліктологію та у майбутньому є представниками професійної сфери «людина-людина». У ході дослідження не зафіксовано вираженість якоїсь найбільш ефективної стратегії поведінки у конфлікті. Це може бути пов'язано з тим, що у різних ситуаціях ефективними можуть виявитися зовсім різні стратегії конфліктної взаємодії. Також даний результат може свідчити про те, що у респондентів ще не сформований свій власний стиль поведінки у конфлікті та не має визначеного орієнтуру у виборі найбільш екологічної стратегії поведінки у конфлікті. Таким чином, вони не налаштовані на вироблення соціономічної моделі взаємодії у конфлікті, яка характеризується свідомою витратою енергії на побудову ефективної взаємодії у конфлікті. Отримані результати дають можливість говорити про психологічну неготовність майбутніх учителів (залучених до нашого дослідження) до можливої конфліктної поведінки у сфері діяльності «людина-людина» (відсутність достатніх знань, умінь, навичок, досвіду, розвинутого емоційного інтелекту та асертивної поведінки тощо) або про відсутність у них особистісної внутрішньої орієнтації до даного виду діяльності (несвідомий вибір професії). Вище представлені результати

підтверджують і той факт, що найяскравіше вираженою тактикою поведінки у конфлікті виявилася тактика уникнення конфлікту (78,3 %) порівняно з тактикою діяти напролом (21,6 %).

Діагностовано високий рівень орієнтації на соціальну автономність (91,7 %), який є відображенням значущості особистісної позиції у спільних діях та організації або участь у спільній діяльності. Такий показник свідчить про недостатньо сформовану асертивну поведінку майбутнього вчителя.

За допомогою непараметричного χ^2 -критерію Пірсона підтверджено достовірність отриманих діагностичних результатів. Статистично значимими виявилися такі результати: за показниками прагнення переробити партнера по спілкуванню ($p \leq 0,01$) та нетерпимість до дискомфортних станів партнера по спілкуванню ($p \leq 0,01$) переважає низький рівень. Такий результат дає змогу говорити про те, що вибірка не відрізняється схильністю до конфронтації, напруженням. Переважаючим стилем поведінки у конфлікті (за методикою К. Томаса (в адаптації Н. В. Гришиної) виявлено стиль «компроміс» ($p \leq 0,01$). Проте відповідно до результатів, отриманих за попередніми методиками, припускаємо, що даний компроміс є компромісом «-» на «-» (жодна зі сторін лише чимось поступається, а натомість нічого не отримує), що за своєю суттю не є вирішення ситуації, яка склалася. За шкалою «стиль поведінки у конфлікті, який приносить найкращі результати» за методикою «Оцінка стратегій поведінки у конфлікті» (Дж. Г. Скотта) отримані результати виявилися такими, що не суттєво відрізняються від середньостатистичних. Такий результат є свідченням того, що студенти-магістранти не досить диференційовано ставляться до стратегій поведінки у конфлікті.

На підставі результатів констатувального етапу дослідження встановлено, що серед опитаних респондентів наявною є необхідність розвитку конфліктологічної компетентності.

У третьому розділі **«Програма розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів»** викладено загальну стратегію формування експерименту, визначено його мету і завдання; представлено теоретичні засади побудови формування експерименту; обґрунтовано концептуальну модель розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів, розроблено та апробовано розвивальну програму, а також здійснено оцінку ефективності її реалізації.

Представлена концептуальна модель розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів включає три блоки: 1) теоретико-методологічний, 2) процесуальний, 3) результативний, взаємодія яких відображає етапність даного процесу та зв'язок усіх його складових.

Основними принципами розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів є: принцип системності та послідовності, принцип рефлексії, принцип зв'язку теорії і практики. До форм розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів відносяться: індивідуальні та групові форми роботи. Розвитку конфліктологічної

компетентності майбутніх учителів сприяють наступні методи навчання: діалогічно-дискусійні, ситуаційні, ігрові.

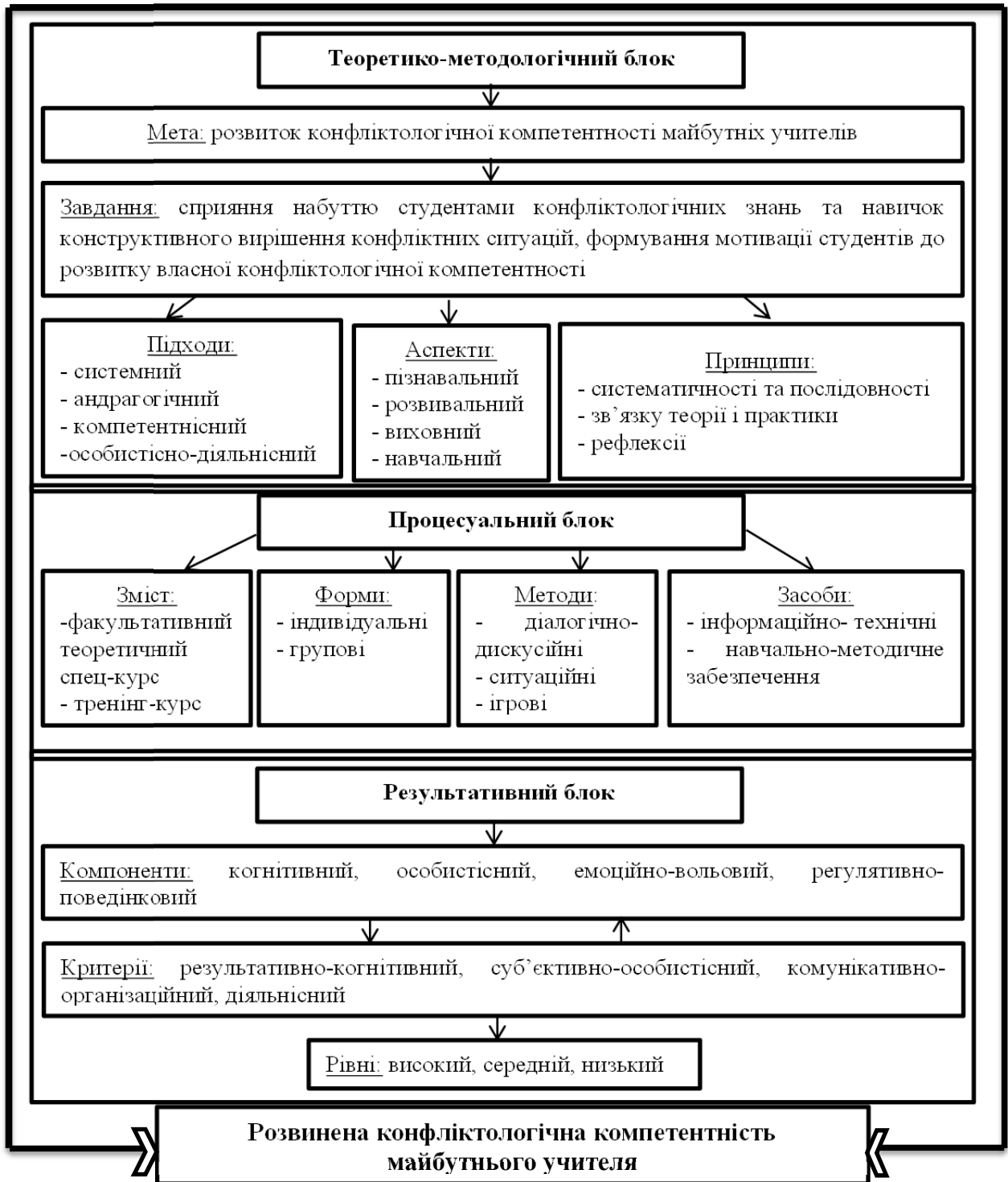

Рис. 1. Концептуальна модель розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів

Формувальний експеримент спрямовано на оптимізацію показників конфліктологічної компетентності студентів шляхом запровадження програми розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів.

Метою розвивальної програми є розвиток та підвищення рівня конфліктологічної компетентності майбутніх учителів за наступними

критеріями: комунікативно-організаційний, діяльнісний, суб'єктивно-особистісний, результативно-когнітивний шляхом розвитку здатності до рефлексії та емпатії, здатності до розуміння емоцій та їх управління (як власних, так і інших людей), здатності до асертивної поведінки. Розвивальна програма складається з двох частин: факультативного спецкурсу «Конфліктологічна компетентність» та тренінг-курсу «Конфліктологічна компетентність вчителя». Обидві частини спрямовані на розвиток конфліктологічної компетентності майбутніх учителів, проте відрізняються методами реалізації. У першій частині активно застосовуються діалогічно-дискусійні та ситуаційні методи, а в другій – ігрові методи.

Розвивальну програму апробовано на базі Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського протягом 2017-2018 років. На етапі формувального експерименту брали участь 120 студентів V та VI курсів освітнього ступеню «магістр» соціономічних спеціальностей. Зазначену вибірку було поділено на три групи: дві експериментальні та одну контрольну. Контрольну (40 осіб) та другу експериментальну групу (42 особи) склали студенти Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, до складу першої експериментальної групи (38 осіб) ввійшли студенти Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Групи між собою були рандомізовані за віком, статтю, типом професійної підготовки та початковими показниками вимірювальних параметрів.

Принципи формування конфліктологічної компетентності майбутніх учителів для усіх груп були витримані.

Учасники першої експериментальної групи мали змогу прослухати факультативний спецкурс «Конфліктологічна компетентність», під час якого студенти отримували поглиблені теоретичні знання про закономірності сприймання людьми один одного у процесі спілкування; закономірності виникнення, протікання та вирішення конфліктних ситуацій; способи раціональної (конструктивної) поведінки в конфлікті; навчалися аналізувати їх, але не мали досвіду практичного застосування, самопізнання та самоаналізу. Таким чином, в даній групі активно реалізовувалась перша частина розвивальної програми.

У другій експериментальній групі розвиток конфліктологічної компетентності здійснювався за рахунок упровадження спеціально розробленого тренінг-курсу «Конфліктологічна компетентність вчителя», спрямованого на підвищення рівня конфліктологічної компетентності майбутніх учителів. Останній містить не лише теоретичні знання про основи конструктивного спілкування та психології конфлікту, але також спрямований на усвідомлення і розвиток таких особливостей учасників тренінгової групи, як уміння бути гнучкими в спілкуванні, адекватно проявляти власні емоції, приймати почуття інших, виявляти емпатію та рефлексію, розширення діапазону стратегій поведінки в конфлікті тощо.

Поєднання теорії і практики для учасників другої експериментальної групи дозволило реалізувати другу частину розвивальної програми.

Для учасників контрольної групи навчальний процес не був доповнений жодними додатковими формами та методами навчання. Тобто, у даній групі не реалізовувалась розвивальна програма. Учасники контрольної групи перебували у звичних для них умовах, які не змінювали їх емоційного фону та характеру спілкування і міжособистісної взаємодії.

Вивчення змін рівня розвитку конфліктологічної компетентності серед респондентів після формульовального експерименту проводилося за допомогою контрольного зрізу з використанням психодіагностичного інструментарію, застосованого на констатувальному етапі експериментального дослідження.

Програма факультативного спецкурсу містила три взаємопов'язані модулі: загальна теорія конфлікту, управління конфліктами у педагогічній взаємодії та конфліктологічну компетентність вчителя. Кожен модуль складався з трьох тем, кожна з яких розрахована на дві академічні години (одну пару). Для реалізації вище представленого факультативного спецкурсу було обрано лекційну форму викладання з використанням таких методів як: діалогічно-дискусійні (дискусія, дебати) та ситуаційні (ситуаційно-проблемні завдання).

Програма тренінг-курсу розрахована на вісім занять тривалістю дві години кожне. Заняття можна проводити один раз на тиждень або єдиною сесією протягом декількох днів. Оптимальна чисельність групи від 14 до 20 осіб, але можуть бути й винятки. Основними методами реалізації означених завдань є інформаційні повідомлення (міні-лекції), презентації, тренінгові вправи, ігри, дискусії, обговорення, творчі завдання.

Для перевірки статистичної значущості емпіричних даних був використаний *f*-критерій кутового перетворення Фішера.

За результатами формульовального експерименту зафіксовано зміни усіх вимірювальних показників, що складають критерії конфліктологічної компетентності, серед учасників першої та другої експериментальних груп у порівнянні з представниками контрольної групи, де зафіксовані зрушення були малопомітними й не досить значними. Також було виявлено серед учасників другої експериментальної групи більш суттєві зрушення вимірювальних показників порівняно з учасниками першої експериментальної групи. Це дало змогу говорити про дієвість запропонованої програми розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів.

Виявлено, що у межах комунікативно-організаційного критерію відбулося зростання наступних показників: загальний рівень комунікативної інтерактивності 8,37 ($p \leq 0,01$), рівень взаєморозуміння 4,17 ($p \leq 0,01$) та взаємовпливу 2,79 ($p \leq 0,01$), а також зниження загального рівня «перешкод» у встановленні емоційних контактів 3,18 ($p \leq 0,01$); діяльнісного критерію – зниження рівня «тактики діяти напролом» 2,54 ($p \leq 0,01$); суб'єктивно-особистісного – зниження рівня конфліктності 2,56 ($p \leq 0,01$); результативно-

когнітивного – підвищення рівня комфорту під час використання співробітництва як тактики поведінки у конфлікті 2,57 ($p \leq 0,01$).

Досягнуто статистично значущі зміни у використанні стратегій поведінки у конфлікті. До експериментального втручання переважаючими стратегіями поведінки у конфлікті серед респондентів були наполегливість (боротьба), пристосування та уникнення, а після реалізації розвивальної програми – співробітництво та компроміс. Незначні зрушення, які було зафіксовано, мають місце на існування та можуть бути пояснені тим, що процес розвитку конфліктологічної компетентності є довготривалим. Тобто, здобуті знання та навички під час прослуховування лекцій і тренінгових занять повинні бути підкріплені практичним досвідом особистості. Під час тренінгу можливо змоделювати конфліктну ситуацію та навчитися конструктивній поведінці, проте у реальному житті ситуація може бути відмінною. У реальному житті під час конфліктної взаємодії на поведінку людини значним чином впливають стереотипи, які керують поведінкою людини на несвідомому рівні. Для успішного процесу розвитку конфліктологічної компетентності важливим є усвідомлення конфліктної поведінки та можливість її передбачення і попередження.

Результати апробації розвивальної програми показали: розвиток у студентів загальних знань щодо природи конфлікту, причин та специфіки педагогічних конфліктів; розвиток емоційного інтелекту (здатності до усвідомлення, розуміння власних емоцій та емоцій інших людей, а також здатності до їх управління); розвиток співробітництва та компромісу як продуктивних стратегій поведінки у конфлікті та запоруки асертивної поведінки. Вказані зміни засвідчили розвиток показників сформованості конфліктологічної компетентності, прагнення до саморозвитку та самовдосконалення, вміння співпрацювати з іншими.

Таким чином, формувальним експериментом було доведено ефективність програми розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів.

ВИСНОВКИ

1. Здійснений теоретичний аналіз наукової літератури засвідчив, що поняття конфлікту є міждисциплінарним і складним багатоаспектним явищем. Конфлікт є протиріччям, зіткненням цінностей, що призводить до порушення взаємодії та комунікації. Встановлено, що особливого значення конфлікти набувають в освітянській сфері. Специфіка педагогічних конфліктів полягає у: жорсткій конкуренції; падінні престижу педагогічної професії у суспільстві; негативних наслідках, котрі проявляються у результатах навчання; відмінностях у соціальному статусі (учитель – учень) та життєвому досвіді учасників; високій емоційності та особистісній тривожності педагога; «педагогічному стереотипі». Доведено, що для майбутнього учителя важливого значення набуває сформована

конфліктологічна компетентність, яка є складовою його професійної компетентності та визначається як інтегративна здатність використовувати спеціальні психологічні знання, уміння та навички поводження у конфліктних ситуаціях та здатність до попередження цих ситуацій.

2. Встановлено, що конфліктологічна компетентність майбутнього учителя має наступні структурні компоненти: когнітивний; особистісний; емоційно-мотиваційний; регулятивно-поведінковий. Критеріями, що визначають конфліктологічну компетентність майбутнього учителя, є: комунікативно-організаційний, діяльнісний, суб'єктивно-особистісний, регулятивно-когнітивний. Повнота прояву кожного із цих критеріїв визначає рівень сформованості конфліктологічної компетентності майбутнього учителя. У процесі міжособистісної взаємодії конфліктологічна компетентність майбутнього учителя виконує наступні функції: мобілізаційну, ціннісну, інтегративну, інформаційну, прогностичну, рефлексивну та регулятивну.

3. З'ясовано, що психологічними особливостями конфліктологічної компетентності майбутнього учителя є гнучкість спілкування, розвинений емоційний інтелект, позитивна активна життєва позиція, комунікативна толерантність, ініціативність у переосмисленні попереднього досвіду та здатність до засвоєння нових знань, мотивація до досягнення конструктивних рішень.

4. Результати констатувального етапу експериментального дослідження довели, що найбільш вираженими «перешкодами» у встановленні емоційних контактів виявилися: неадекватний прояв емоцій; невміння дозувати та керувати емоціями; негнучкість, нерозвиненість, невиразність емоцій; небажання зближуватися з людьми на емоційній основі. Встановлено, що домінуючою стратегією психологічного захисту є стратегія агресії, а найменший показник комфорту зафіксований за стратегіями компромісу та співробітництва. Тактика уникнення конфлікту виявилась найбільш прийнятною для опитаних респондентів.

5. Розроблено концептуальну модель розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів, яка включає три блоки: 1) теоретико-методологічний, 2) процесуальний, 3) результативний, взаємодія яких відображає етапність даного процесу та зв'язок усіх його складових.

6. Теоретично обґрунтовано й розроблено програму розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів, яка складається з двох частин: факультативного спецкурсу «Конфліктологічна компетентність» та тренінг-курсу «Конфліктологічна компетентність вчителя». Метою запропонованої програми є розвиток та підвищення рівня конфліктологічної компетентності майбутніх учителів шляхом розвитку її окремих показників та критеріїв під час реалізації лекційних і тренінгових занять. Запропонована програма виступає фактором професіоналізації психологічних знань. Вона поєднує в собі три взаємопов'язані компоненти: *когнітивний* – знання про природу конфлікту та необхідність їх використання у професійному та

повсякденному житті, усвідомлення вимог ринку праці та професійно значущих якостей; *емоційно-мотиваційний* – розвинений емоційний інтелект, прагнення до професійного розвитку; *поведінковий* – використання компромісу та співробітництва як провідних стратегій поведінки у конфлікті, розвинені навички асертивної поведінки.

7. Результати формувального експерименту доводять, що впровадження програми розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів позитивно впливає на розвиток теоретичних знань щодо сутності педагогічних конфліктів та їх специфіки, емоційного інтелекту та емоційної гнучкості, навичок безконфліктного спілкування, соціономічних стратегій поведінки у конфлікті (компромісу та співробітництва) та навичок асертивної поведінки. Ефективність реалізованої програми розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів підтверджується покращенням показників комунікативно-організаційного, діяльнісного, суб'єктивно-особистісного, регулятивно-когнітивного критеріїв її сформованості.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів означеної проблеми. Актуальними в умовах сьогодення і такими, що потребують розв'язання, є: ґрунтовне дослідження психологічних чинників та механізмів розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів; вивчення значення індивідуально-психологічних властивостей, характеристик особистості у процесі формування конфліктологічної компетентності; обґрунтування процесу розвитку конфліктологічної компетентності з позиції психології часу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Мухіна Л. М. Теоретико-методологічні підходи до розгляду поняття конфліктологічної компетентності як складової професійної компетентності викладача // Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за наук. ред. С. Д. Максименка, Н. О. Євдокимової. Миколаїв: Іліон, 2015. Том VII. Екологічна психологія. Випуск 38. С. 328 – 340.

2. Мухіна Л. М. Структура конфліктологічної компетентності майбутнього вчителя // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського: збірник наукових праць. Серія «Психологічні науки» / за наук. ред. Н. О. Євдокимової. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2016. № 1 (16), травень. С. 142 – 146.

3. Мухіна Л. М. Механізми й засоби формування конфліктологічної компетентності майбутніх учителів // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»: збірник наукових праць. Херсон: ХДУ, 2017. Том II. Випуск 1. С. 92 – 96.

4. Мухіна Л. М. Проблема емоційного вигорання співробітників кримінально-виконавчої системи // Науковий вісник Миколаївського

державного університету імені В. О. Сухомлинського: збірник наукових праць. Серія «Психологічні науки» / за наук. ред. С. Д. Максименка, Н. О. Євдокимової. Миколаїв: МДУ імені В. О. Сухомлинського, 2014. С. 135 – 140.

5. Mukhina L. M. Large biological cycle duration in patients with respiratory organs disorders / I. Savenkova, M. Didukh, I. Litvanenko, L. Mukhina // *Eur J Gen Med* 2018; 15 (5): 1/7-7/7; e mXX; ISSN: 13-04-3889; e ISSN: 1304-3897; URL: <https://doi.org/10.29333/ejgm/99826>.

6. Liudmila Mukhina. The levels of formation of future teachers conflictological competence // *Social and economic aspects of sustainable development of regions. Monograph. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2018. P. 357 – 362.*

7. Мухіна Л. М. Конфліктологічна компетентність як чинник розвитку професійної компетентності викладача // *Формування компетенцій майбутнього фахівця як умова його професійної успішності та особистісного розвитку: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції [«Наука. Студентство. Сучасність.»], (Миколаїв, 21-22 травня 2015 року) / Миколаївський державний університет імені В. О. Сухомлинського. Миколаїв: МДУ імені В. О. Сухомлинського. 2015. С. 417 – 419.*

8. Мухіна Л. М. Теоретичний огляд наукових підходів до формування конфліктологічної компетентності майбутніх учителів // *Психологічна освіта в Україні: традиції, сучасність та перспективи, 21-22 травня 2017 року: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди святкування 50-річчя від початку фахової підготовки психологів у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка та Дня психолога / за ред. І. В. Данилюка. К.: Логос, 2017. С. 182 – 184.*

9. Мухіна Л. М., Степанюк Л. С. Теоретико-методологічні підходи до формування конфліктологічної компетентності майбутніх учителів // *Інсайт: зб. наук. праць студентів, аспірантів та молодих вчених / ред. кол. І В. Шапошникова, О. Є. Блинова та ін. Херсон: ПП Вишемирський В. С., 2017. Випуск 14. С. 164 – 167.*

10. Мухіна Л. М. Психологічні особливості конфліктологічної компетентності осіб з особливими потребами // *Соціалізація особистості в умовах системних змін: теоретичні та прикладні проблеми: матеріали тринадцятої Міжнародної науково-практичної конференції, (Київ, 16 березня 2018 року) / Національна академія педагогічних наук України. Київ: НАПН України, 2018.*

11. Мухіна Л. М. Роль біологічного фактору у формуванні конфліктологічної компетентності // *Трансформаційні зміни особистості студентської молоді засобами професійної освіти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. Наукове видання. Миколаїв: ІЛІОН, 2018. С. 153 – 154.*

АНОТАЦІЇ

Мухіна Л. М. Психологічні особливості розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2019.

У дисертації систематизовано та узагальнено сучасні підходи до визначення поняття конфліктологічної компетентності учителя, здійснено теоретичне обґрунтування структури, функцій, критеріїв та показників вказаного феномену та розроблено модель конфліктологічної компетентності майбутнього учителя. У роботі цілісно проаналізовано специфіку конфліктів в освітньому середовищі. Встановлено, що розвиток конфліктологічної компетентності майбутнього учителя пов'язаний з емоційним інтелектом та асертивної поведінкою особистості. Визначено психологічні особливості розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів.

Емпірично досліджено психологічні особливості конфліктологічної компетентності майбутніх учителів та визначено ступінь сформованості показників досліджуваного феномену.

Розроблено концептуальну модель та програму розвитку конфліктологічної компетентності студентів, наведено дані щодо ефективності її впровадження.

Ключові слова: конфлікт, конфліктологічна компетентність, професійна компетентність, міжособистісна комунікація, педагогічний конфлікт, студент, майбутній учитель, формування конфліктологічної компетентності, освітнє середовище, емоційний інтелект, асертивна поведінка.

Mukhina L. M. Psychological peculiarities of the development of conflictological competence of future teachers. – The manuscript.

The dissertation for the degree of Candidate of Science in Psychology, specialty 19.00.07 – Pedagogical and Age Psychology. – Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, 2019.

The dissertation is devoted to the actual problem of development of conflictological competence, as one of the components of professional competence, future teachers in the process of training and professional training.

In the dissertation systematized and generalized modern approaches to the definition of the concept of conflictological competence, carried out the theoretical substantiation of the structure of the indicated phenomenon and developed the structural-functional model of conflictological competence.

Conflictological competence is a multidimensional phenomenon and studied as: a structural component of communicative competence; a set of personality traits that ensure the successful performance of professional functions; component of socio-psychological competence; component of professional competence; a condition for successful adaptation to the future job; special competence. The

teacher's conflictological competence are defined as an integral part of his professional competence, the teacher's ability to use special psychological knowledge, skills and behavioral skills in conflict situations, and the ability to prevent these situations.

It was found out that conflicts are of special importance in the educational sphere. The most important causes of pedagogical conflicts are: events in the state, society, which directly or indirectly influence the activities of the teaching staff; imperfect educational process, uneven or unfair distribution of educational load, inadequate equipping of study rooms, outdated technological support, violations of labor laws, frequent change in leadership. Among the probable causes of pedagogical conflicts it is worth noting: individual psychological properties of participants, low culture of communication, gender and age differences, the fall of the prestige of the pedagogical profession in society; negative consequences, which are manifested in the results of learning; difference in social status; differences in participants' life experiences; high emotion; pedagogical stereotype.

The structural components of conflict-related competence are: cognitive; personal; emotional and motivational; regulatory-behavioral. The criteria that determine conflictual competence are: communicative-organizational, activity, subjective-personal, regulatory-cognitive. The psychological peculiarities of conflictological competence are empirically investigated and the degree of formation of indicators of the investigated phenomenon was determined. As a result of empirical research it is determined that respondents have «obstacles» in establishing emotional contacts. The most clearly expressed «obstacle» was inadequate manifestation of emotions. They often use persistence as the leading strategy of conflict behavior. However, they are best off using a strategy to avoid conflict, and the smallest index of comfort is fixed by the strategy of cooperation.

A conceptual model has been developed and a program of development of conflictual competence of future teachers has been tested. The basic components of the conceptual model are: principles; forms and methods for the formation and development of conflictual competence of future teachers. According to the results of the molding experiment, changes in all the metrics that make up the criteria of conflict competence were recorded. It was determined that training sessions using situational tasks contribute to the development of conflict competence.

Key words: conflictological competence, professional competence, interpersonal communication, pedagogical conflict, student, future teacher, competence approach, formation of conflictological competence, educational environment, emotional intelligence, assertive behavior.